

Михайло Наєнко

«ФІЛОЛОГІЧНИЙ СЕМІНАР» ЯК МОДЕРНА НАУКА ПРО ЛІТЕРАТУРУ

Йому нині 115. Заснований у Київському університеті професором Володимиром Перетцем, він сформував модерне літературознавство в особі найвідоміших представників його – Миколи Зерова, Павла Филиповича, Михайла Драй-Хмари, Освальда Бургардта, Сергія Маслова, Івана Огієнка, Дмитра Чижевського й ін. Протягом першого десятиліття радянської науки цей науковий напрям та його сподвижників було винищено й піддано ідеологічному остракізму. Відродити семінар удалося лиш 20 років тому, і нині, отже, у нього (хоч і не дуже круглий), але подвійний ювілей: 115 і 20!

Семінар академіка В. М. Перетца (1910-ті роки)

Внизу, починаючи зліва:

І. І. Огієнко, Е. Л. Невкром, професор А. М. Лобода, С. О. Щеглова, професор В. М. Перетц, В. П. Андрианова, С. І. Маслов. Середній ряд: Б. В. Нейман, С. Е. Чебан, Л. Т. Вілецький, О. А. Назаревський, О. С. Грузинський, О. К. Дорошкевич, М. К. Гузіл, О. В. Вагріл, Ф. П. Сушицький, В. І. Маслов. Вгорі: С. О. Богославський, О. П. Баранніков, П. П. Филипович, Б. О. Ларін, В. М. Отроковський, Е. С. Бражников, С. Ф. Шевченко.

Певний час мала місце розбіжність у поглядах на час виникнення «Філологічного семінару». Первісну назву його («Семинарий русской филологии») сформульовано було на догоду російсько-імперській доктрині, але пізніше він здобувся на істинно наукове означення «Філологічний семінар».

Деякі джерела хибно наголошують, що семінар почав діяти з 1907 р. Але більш авторитетним слід уважати свідчення однієї з учасниць семінару, згодом –

відомої дослідниці питань теорії й історії літератури, дружини Володимира Перетца Варвари Павлівни Адрианової-Перетц. У радянські часи вона працювала в системі Академії наук СРСР. Академік Д. Лихачов часом наголошував, що вона як науковець «превзошла» свого вчителя, але Варвара Павлівна завжди говорила про В. Перетца як про Вчителя з великої літери. У післямові до вибраного його праць – за т. зв. «хрущовської відлиги» – вона писала: «Воспитание молодых исследователей было главной целью университетского преподавания В. Перетца. Поэтому уже с осени 1904 г. (вырезано мною. – М. Н.) он начал организацию семинара, каждый член которого брал для разработки свою тему...» А 1907 р. цей семінарій «из обычного университетского “спецсеминара” превратился в своеобразный научный кружок. Работа в этом кружке не входила в рамки факультетской программы, не давала “зачетов”, не регулировалась часами университетского расписания и положением участника...» [1, с. 248–249]. Коли ж у 1994–1996 рр. я запропонував відродити цей «семінарій», то було обрано форму не «спецсеминару», як 1904 р., не «гуртка», як 1907 р., а

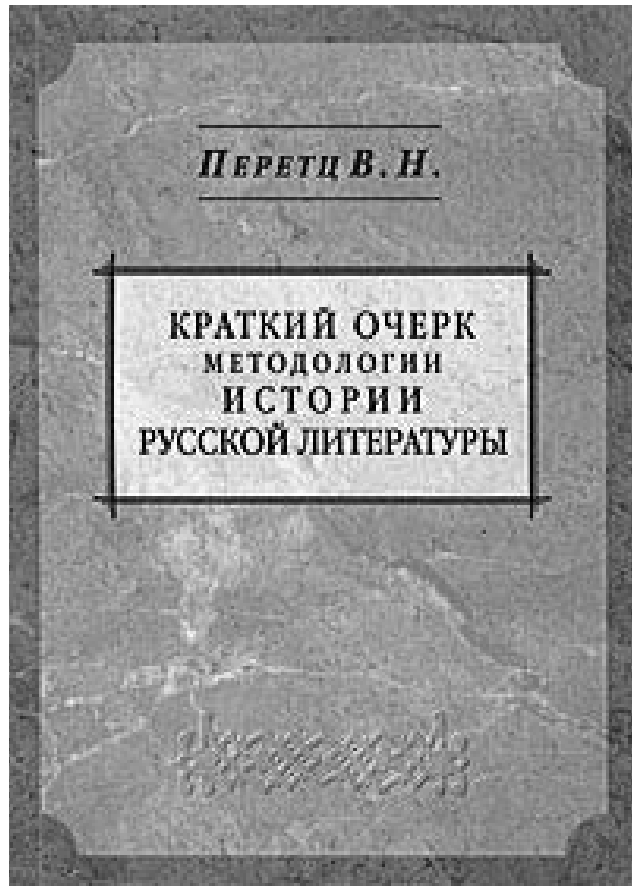
Початок роботи семінару 18 грудня 2006 р.

Зліва направо: професор **Ярослав Поліщук** (Краків, Польща), академік **Дмитро Наливайко** (Інститут літератури імені Т. Шевченка НАНУ), професор **Михайло Наєнко** (КНУ імені Тараса Шевченка), професор **Нонна Шляхова** (ОНУ імені І. Мечникова), професор **Людмила Грицик** (КНУ імені Тараса Шевченка), **Роман Гром'як** (Тернопільський педуніверситет імені В. Гнатюка).

щорічного симпозиуму-семінару з міжнародним статусом і єдиною темою: «Теоретичні й методологічні проблеми літературознавства».

На перших трьох семінарах-симпозиумах розглянуто такі підтеми: «Сергій Єфремов і Дмитро Чижевський: дві літературознавчі методології – одна мета», «Літературознавство як наукова й освітня проблема», «Інтерпретація художнього тексту». Детальна інформація про ці форуми містилася тоді в газетах «Літературна Україна» (16.05.1996), «Освіта» (10.07.1996), «Освіта» (05.02.1997) тощо, а матеріали четвертого семінару опубліковано 1998 р. вже окремим збірником («Філологічні семінари»), і саме з того часу почалося літочислення його як відродженого в нових умовах.

Професор В. Перетц роботу заснованого ним семінару зосереджував насамперед на формі художнього слова, і тому його наукову методологію прийнято називати формальною чи формотворчою. Чи був він тут найпершим і єдиним на той час? Ні, звичайно. Сучасники, як знаємо, і дуже палкі послідовники якоїсь традиції схильні до перебільшень і фетишизацій. В. Перетц був дуже скромним і об'єктивним в оцінках своєї діяльності. Не випадково він свою працю «Из лекций по методологии истории русской литературы» супроводжував приміткою «На правах рукописи» (1914). В 1920-х рр. учений опублікував скорочений варіант цієї студії з назвою «Краткий очерк методологии и истории русской литературы».

Платона й Арістотеля) міркування про види, роди і жанри поезії, про епос, лірику та драму були не чим іншим, як міркуваннями про художню форму літературних явищ. Продовжували їх і автори ренесансних та барокових поетик (до кінця XVIII ст.), і лише в часи романтизму й реалізму увага до форми відійшла ніби на другий план; але для того, виявляється, щоб у кінці XIX ст., коли заявили про себе модерністські форми художнього мислення, знову вийти на передній край науки про літературу. За яких-небудь десять чи трохи більше літ до виникнення семінару В. Перетца у європейській філології стали дуже активно обговорюватися можливості формотворчого розуміння мистецьких явищ з апеляціями до відповідних учень німецького естетика Баумгартена (друга половина XVIII ст.), біографічного методу французького письменника й ученого Сент-Бева (40-ві рр. XIX ст.), естопсихології француза Еннекена (кінець XIX ст.), а в Росії, зокрема, підключився до цієї проблеми один із найбільших теоретиків літератури свого часу О. Веселовський. 1893 р. він прочитав випускникам вищих жіночих курсів у Петербурзі лекцію «Из введения в историческую поэтику», а 1899-го опублікував перших «Три главы из исторической поэтики», у яких концептуальною основою був саме формальний підхід до літературних явищ [4]. Хоч це, звичайно, уже було уявлення про форму творів зовсім не таке, як у Платона чи Арістотеля: на нього накладалися то-

У залі засідань семінару. 2009 р.

Зліва направо: у першому ряду – професор **Віра Просалова** (ДНУ імені Василя Стуса), професор **Григорій Штонь** (КНУ імені Т. Шевченка); другий ряд: професор **Нонна Шляхова** (ОНУ імені І. Мечникова), професор **Євген Черноіваненко** (ОНУ імені І. Мечникова), академік **Віталій Дончик** (Інститут літератури імені Т. Шевченка НАНУ); третій ряд: д. ф. н. **Галина Александрова** (КНУ імені Т. Шевченка), доцент **Тетяна Шестопалова** (ЧНУ імені П. Могили), к. ф. н. **Роксана Харчук** (журнал «Дивослово»), чл.-кор. НАНУ **Григорій Сивокін** (Інститут літератури імені Т. Шевченка НАНУ).

На питаннях форми художнього твору зосереджувало свою увагу, як відомо, навіть найдавніше європейське літературознавство. Усі ті (починаючи з

дішні модерні віяння в літературі й науці про неї: форма – це і є зміст художнього твору. Отже, професор В. Перетц 1904 р. лише актуалізував в українській філології те, що хвилювало тоді новітніх письменників і вчених у всьому європейському літературознавстві. Актуалізував, проте, не механічно, а творчо, зі своїми індивідуальними особливостями й завданнями щодо стану й ситуації в українському літературно-науковому процесі.

Тоді до пошуків нових форм аналізу художнього слова й секретів творчості спонукали чимало знакових явищ літературного мистецтва та науки про нього. Французькі «парнасці», «Молода Німеччина», автори «Молодої Польщі», поети російського «Срібного віку» говорили про це дуже багато. А водночас породжували нові літературознавчі візії З. Фрейд і Ф. Ніцше, а трактат І. Франка «Із секретів поетичної творчості» (1898) змагався, зокрема, з паралельно утверджуваною тоді «модю» на вульгарний соціологізм марксистської псевдоестетики.

В українському літературному процесі рубежу XIX–XX сс. потребу формального аналізу текстів диктували «Зів'яле листя» І. Франка й повісті О. Кобилянської, новелістика «покутської трійці» і новоромантична поезія Лесі Українки, імпресіоністична проза М. Коцюбинського й символістські спроби Миколи Вороного та Олександра Олеся... А на горизонті вже виднілися підрастаючі автори з «Молодої музи», «Української хати» та ін. Розгадати таїну їхніх новотворів намагалися тоді й вони самі, і старші, і молодші сучасники з літературно-критичного цеху, але дослідницькому методу ще бракувало найголовнішого в науковій діяльності – академізму. Ліквідувати цю прогалину судилося саме професору В. Перетцу і слухачам його «семінарію». У тогочасні формальні шукання письменників вони майже не втручалися, але були, звичайно, в їхньому полоні чи в їхній аурі. Починали, однак, здалеку, із глибин, освоюючи майже цілнні пласти найдавнішої української та російської літератури і доходючи висновку, що найкраще їм у цьому прислужиться саме формальна, філологічна методологія. Вона дасть змогу, на думку В. Перетца та його колег, проникнути в естетику слова, вивести літературу з циклу суспільних дисциплін (де тримали її прихильники ідеологічних поглядів на творчість), поставити її на відповідне місце в системі мистецтв, розв'язати важливі текстологічні проблеми тощо. Ішлося, по суті, про надання літературі й науці про неї іманентного, самоцінного значення. «Не можна, – наголошував В. Перетц, – зобов'язувати науку “історія літератури” стежити за відображенням у літературі “класових суперечностей” <...>. Для історика літератури літературні пам'ятки важливі зовсім не тому, що відбивають класові інтереси і симпатії, а тому, що самі в собі містять

своєрідну історію» [7, с. 86]. Цю концепцію В. Перетц висвітлював у роботі з методології історії російської літератури, але стосувалася вона й літератури української, і на ній виховалася ціла плеяда найвидатніших для свого часу українських та російських літературознавців. Хто вони?

Більшість із них бачимо на репродукованому вище знімку 1910 року, але в колі «семінаристів» були й дещо старші Микола Зеров, Михайло Драй-Хмара, Освальд Бургардт, і наймолодший Дмитро Чижевський. Він прийшов у семінар 1914 року, перевівшись до Київського університету з Петербурга, який був шкідливим для молодого інтелектуала не тільки з кліматичних причин... Можна з певністю сказати, що це золотий генофонд нашого літературознавства XX ст. Частина його радянська влада виштовхала в еміграцію (сумнозвісне «ленинское выдворение из России философов и историков»), дехто був духовно зламаний і змушений займатися свідомо звуженими чи й кон'юнктурними питаннями літературознавства, а таких, як Микола Зеров, Павло Филипович, Михайло Драй-Хмара, було репресовано й закатовано в більшовицьких таборах смерті. На три роки таборів (відбував термін у «Сиблагі») був засуджений Кость Копержинський; три роки заслання відбула в Середній Азії Софія Щеглова; Олександрів Багрію вдалося «переховатися» в Азербайджані, Борису Ларіну – в Петербурзі й т. ін.

Не уник репресій і сам Володимир Миколайович Перетц. Його й науковців-побратимів звинувачували в належності до вигаданих контрреволюційних, терористичних, буржуазно-націоналістичних організацій, але насправді їх закатовано за те, що були справжніми вченими, прагнули добути значення літератури з художньої форми, з її естетичної вартості. Подібний сатанізм європейська цивілізація демонструвала хіба що 500 літ тому, на межі Середньовіччя й Ренесансу, коли астрономів Галілея чи Джордано Бруно спалювали на вогні лиш за те, що вони доводили очевидне: Земля ж крутиться навколо Сонця! Однотимі В. Перетца могли б за ними повторити: література ж «крутиться» навколо форми, у якій вона тільки й здатна існувати, – стиль, жанр, текст, підтекст і т. ін.

Професора й дійсного члена російської та української академії наук В. Перетца арештовано було нібито як члена контрреволюційної фашистської організації «Российская национальная партия», яка, крім усього, мала ще й «Зарубежный мозговой центр» на чолі з Романом Якобсоном. Заведено було 1934 р. т. зв. «Дело славистов», за яким репресовано більше ста лінгвістів, літературознавців, письменників, мистецтвознавців, художників, архітекторів, фольклористів, етнографів і навіть кількох геологів, гідрологів та трьох хіміків. Це було фактично третє за радянських часів варварське нищення гуманітар-

ної еліти в СРСР. Перше – згадане ленінське «видворение» філософів і істориків у 1921–1922 рр., друге – розгром 1930 р. сфабрикованої органами ГПУ Спілки визволення України (СВУ) на чолі з академіком Сергієм Єфремовим, і тепер, через чотири роки, третє – «Дело славистов». У підсумку гуманітарну науку в усьому СРСР доведено до цілковитого знекровлення на генетичному рівні, гіркі плоди чого ми пожинаємо донині.

Професора В. Перетца «по Делу славистов» засудили на три роки заслання в глухому Саратові, університет у якому не мав ні філологічного, ні історико-філософського факультетів. Крім такого покарання, ОГПУ (тодішнє КДБ) звернулося в травні 1934 р. «совершенно секретно» з листом до Сталіна, щоб позбавити «ворога народу» звання академіка. Підписав це звернення якийсь «зам. пред. ОГПУ Агранов» [2, с. 105].

Сталін, звичайно, клопотання ОГПУ про позбавлення В. Перетца академічних звань задовольнив, після чого вчений, прибувши до Саратова, – виснажений, ображений, з безліччю хвороб – написав «вождеві» сповненого відчаю листа. Ось кілька цитат із нього: «В настоящее время состояние моего здоровья таково, что жить мне, по-видимому, осталось очень мало... Арест, обвинение, ужасное по своей невероятности, ссылка в непривычный для меня климат, жизнь в непривычных бытовых условиях, исключение из обеих академий сломали моё и без того слабое здоровье». Літературознавець просив дати йому можливість «дожить последние месяцы жизни в семье» і ще раз переглянути його судову справу: «Если моя невинность будет обнаружена хотя бы тогда, когда меня уже не будет в живых, то все же это даст по крайней мере право опубликовать мои законченные научные работы». Донині на це прохання вченого зреаговано лиш частково: звання академіка двох академій офіційно не повернуті, уся спадщина його не опублікована чи не перевидана, увічнення пам'яті меморіальною дошкою здійснено лише в Київському університеті. Усе інше залишилося переважно так, як описали в донесенні московському начальству два саратовських службісти НКВС: «...Перетц В. Н. 23 сентября (насправді, 24-го. – М. Н.) умер <...>. Поп “благословил” гроб, находящийся в закрытом состоянии. На могиле установлен крест с дощечкой <...>, а на другой день должны были положить плиту с надписью» [2, с. 105].

Останнє в цьому сумному сюжеті пов'язане з Україною. 20 липня 1934 р. із Саратова В. Перетц написав листа новому директоріві Пушкінського дому в Петербурзі Л. Каменеву, у якому припускав, що причиною його арешту «скорее всего могли быть интриги против него на Украине». Припущення це безпідставне. 1934 р. молодий директор тодішнього

Науково-дослідного інституту Тараса Шевченка ВУАН Євген Шабліовський написав рецензію на «Научный сборник», редагований В. Перетцом, із дуже промовистою назвою – «До кінця розтрити кубло буржуазного націоналізму» [8, с. 20]. Зміст заявленого в рецензії націоналізму кожен читач міг домислювати на свій смак, бо в судовій справі слідчі дуже ретельно зазначали: у підсудного Перетца дід був – хрещений єврей, а в материнській гілці його роду стрічались і росіяни, й українці. Вибір «варіанту» націоналізму, отже, міг бути дуже широким...

Інша українська інтрига пов'язувалася з іменем штатного співробітника ГПУ й відомого літератора-історика-археолога Віктора Петрова (псевдоніми Домонтович, Бер, Петренко, Веріга). У Петербурзі він на рубежі 1920–1930-х років зустрічався з В. Перетцом (чого до нього їздив? – можна лише здогадуватися), у Києві знав буквально все про колишніх «семінаристів» Перетца, особливо – про Миколу Зерова та його дружину Софію Лободу. Коли Зерова було вже страчено, цей літератор-кадебешник розшукав його вдову й навіть одружився з нею, ехидно занотувавши у спогадах, що В. Перетц про студента Зерова відгукувався не дуже прихильно: «блідий студент» [5, с. 281]. У них із Софією був потаємний і загадковий «роман», зміст якого почасти розкрився після смерті М. Зерова. Під час фашистської окупації В. Петров-Домонтович керував виданням журналу «Український засів», носив есесівську форму одягу, потім емігрував до Німеччини, звідки його «вिकрало» радянське КДБ, а коли поселився в Москві, то налагодив із Софією зв'язок... Це, звичайно, «інша» історія, але те, що В. Петров зустрічався з В. Перетцом перед арештом останнього, могло якось пов'язуватися з тим, що ув'язнений академік називав «українською інтригою». Хоч для прояснення цього питання, як і глибокого вивчення «формального» літературознавства у трактуванні В. Перетца, потрібні новіші факти й дослідження. Зокрема про те, чи вчених нищили за участь у контрреволюційних організаціях, чи тільки за те, що вони намагалися довести ненауковість ідеологічного літературознавства й показати самоцінність літературної творчості. Якщо врахувати, що В. Перетц зважувався стверджувати, ніби для власне літературної історії ніякого значення не має ідеологічне літературознавство В. Белінського, М. Добролюбова та інших, кого вважали основними «стовпами» радянської науки про літературу, то місце йому, уважав більшовицький режим, спочатку на саратовських тюремних задвірках, а звідти – пряма дорога й до могили.

Тому, що в українському літературознавстві філологічний метод не загинув разом із його фундатором і репресованими послідовниками, найбільшою мірою прислужилася діяльність учасників семінару

В. Перетца, які емігрували за кордон. Крім Леоніда Білецького, який 1926 р. створив «Основи літературно-наукової критики» і присвятив їх В. Перетцу, на особливу згадку заслуговує Д. Чижевський. Видворений з України 1922 р., у майбутньому видатний філософ і філолог ХХ ст., він назавжди залишився відданим саме філологічному методу в літературознавстві. Ураховуючи досвід М. Зерова, викладений у праці «Нове українське письменство» (1924), він у 1940–1950-х рр. запропонував суто філологічне прочитання історії української літератури до початку ХХ ст. Особливість такого прочитання полягає в тому, що воно враховувало деякі особливості естетичних підходів до розуміння літератури, які то відроджувалися, то пригасали у світовому й українському літературознавстві протягом першої половини ХХ ст. Цей процес ішов у річищі того модерного розуміння літературної творчості, яке пробували утвердити в українській критиці згадувані «молодомузівці» та «хатяни», і водночас – у протистоянні радянському, соцреалістичному літературознавству, котре гальмувало розвиток української науки про літературу в ХХ ст. понад п'ятдесят років.

Відновлюючи роботу перетцівського семінару в Київському університеті, ми знали, що в радянському літературознавстві є про нього дві думки. Академік О. Білецький в одному випадку говорив, що семінарії у дожовтневий час був кращим зразком організації наукової роботи з молодими кадрами, що семінаристи послідовно цікавилися проблемами методології, але все ж «їм не вдавалося оволодіти марксистсько-ленінським методом дослідження суспільних явищ» [3, с. 98]. Розвиваючи це судження, він дорікав В. Перетцу за навернення слухачів семінару до «філологічної школи» в літературознавстві, для якої важливо, «як виразив поет свою ідею, а не що він виразив» [3, с. 109]. У такий спосіб, за словами О. Білецького, був «декларований метод, який після Жовтня одержав назву формального <...>. Недовгим було його існування в наших умовах, і нічого плідного він не дав для пізнання нашої літератури. Але в країнах капіталістичного Заходу він утримується до цих пір, хоча зарубіжне буржуазне літературознавство і нині не вийшло з кризового стану. Подібно до того, що переживала в нас академічна наука про літературу в передреволюційну епоху» [3, с. 109].

У відродженому семінарі-симпозіумі ми повинні були, по-перше, заперечити такий нігілізм у розумінні формального методу в літературознавстві, а по-друге, повернути в українську філологічну науку імена й самого В. Перетца, і цілої плеяди зарахованих в обійму буржуазних учених його учнів. Друге завдання виявилось порівняно легким, оскільки здобуття Україною незалежності збіглося з процесом реабілітації всіх тих учених, письменників та інших працівників

культури, яких довгі роки вважали буржуазними, націоналістичними чи й просто ворогами народу. Щодо першого завдання, то його доводиться виконувати донині, оскільки не до кінця всім зрозуміло, що таке «формальний» метод у літературознавстві й що таке «форма» художнього твору в принципі. Одна з тем нашого форуму, присвяченого століттю з часу заснування перетцівського семінару, називалася «Художня форма» (2004), але про це ми говоримо постійно, незалежно від звучання тем. Так, уже на першому семінарі (1996) обговорювалося «співіснування» двох літературознавчих методологій – історичної та філологічної, але головний акцент усе ж ставився на філологічній, тобто формальній, яка дає змогу сприймати літературу як вид мистецтва, а не ілюстрацію яких-небудь ідей. Про це ж ішлося й на другому («Літературознавство як проблема науки і освіти», 1997), а особливо на третьому семінарі, коли аналізувалося питання інтерпретації художнього тексту (1997). Наступні семінари присвячувалися більш конкретним питанням літературознавства, наприклад реалістичному типу творчості (1998), типам художньої творчості в епоху постмодернізму (2002), національним моделям порівняльного літературознавства (2006), літературній критиці і критеріям художності (2008), «межі» між літературою і паралітературою (2011), неокласикам як поетам і як теоретикам літератури (2014), теорії та практиці інтермедіальності (2016) тощо, але в усіх випадках ми намагалися показати продуктивність саме того методу, який з ініціативи В. Перетца приживався в українському літературознавстві як метод формальний.

Доречно тут згадати те означення художньої форми, яке сформулював В. Перетц у роботі «Из лекций по методологии...»: «Под формой в истории поэзии мы разумеем не только обработку известного содержания, способ трактовки сюжета или всю композицию произведения в целом, или то, что называют литературным жанром (эпос, лирика, драма с их разновидностями), а неизбежные формы поэтического творчества, без которых оно немислимо: слово, поэтический стиль <...> поэтическое мышление отдельного поэта и иногда целой эпохи и господствующего класса или разряда лиц» [7, с. 86]. Хоч таке означення художньої форми де в чому «відкориговане» нинішнім постмодерним літературознавством, але воно в основі своїй залишається домінантним у науці про літературу. Ми про це детально говорили на семінарах про «своє» й «чуже» в термінологічному апараті сучасного літературознавства (2007), про теорію літератури у вищій школі (2008), про світовий контекст сучасного українського літературознавства (2013), про фікцію чи полілог із традицією в сучасних постмодерних жанрах (2015), про теорію й дійових осіб у «театрі» сучасного літературного процесу (2017) тощо.

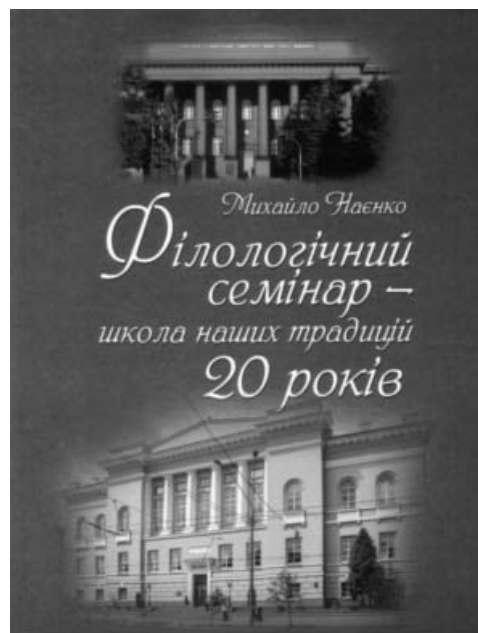
Слід наголосити, що після «формальної школи» В. Перетця і його послідовників, після відомих «бахтінізмів» (частково запозичених у В'яч. Іванова) нічого нового в плані методології в нас не з'явилося; та й де ж йому взятися, якщо сімдесят із гаком років канонізували «єдино правильний» творчий метод – соціалістичний реалізм з його казуїстичною теорією й термінологією. Прориву тут можна чекати, як нам бачиться, від викладання теорії літератури у вищій школі, де слід формувати, м'яко кажучи, і своє науково-теоретичне мислення, і національну гордість за свою літературу. Показовим є польський приклад: у їхньому «Slovník-u terminov literazkich» (1998) кожен п'ятий літературознавчий термін має свій, польський варіант. Це, сказати б, зовнішній аспект проблеми, але він має безпосередній стосунок і до внутрішнього – художньої образності як головного двигуна творчості (детальніше про це ми говорили на семінарі з темою «Що таке історія літератури?», 2010). Вона безпосередньо пов'язана з роботою духу людського, продуктом якого є (даруйте!) краса. Що це таке – загально визнаного наукового означення ще не винайдено. Відомі лиш такі, наприклад, судження Платона: коли хтось зустрінеться з красою тет-а-тет, печать смерті йому буде забезпечена; чи Олександра Довженка, переконаного, що коли у творі відсутня краса, то він – мертворожденний. Художність – ось вияв краси у творі, а науково-критичне прочитання її – це пізнання в ньому (шляхом проникнення у форму) особливостей краси.

Розглядаючи на семінарах такі й подібні питання, ми віддаємо данину шани насамперед В. Перетцю і його учням М. Зерову, П. Филиповичу, І. Огієнку, Д. Чижевському й ін., котрі утримали у ХХ ст. українське літературознавство на рівні не служби ідеологічній доктрині (до чого закликали псевдотеоретики соцреа-

лізму), а власне науці. Без неї ж бо залишилося б не пізнаним найосновніше в літературній творчості: естетичний та інтелектуальний потенціал. Це «зафіксовано» в усіх 20-ти випусках наших «Філологічних семінарів» і підсумковому виданні з назвою «Філологічний семінар – школа наших традицій».

У Київському університеті станом на 2018 р. зареєстровано 62 наукові школи. Наш семінар із назвою «Теоретичні та методологічні проблеми літературознавства» значиться в цьому реєстрі за номером 17. Стисла інформація про школу-семінар викладена, як і годиться, канцелярським стилем («Дійсний науковий керівник: професор М. К. Наєнко. Дата і місце заснування: Заснована 1904 р. ... Засновник наукової школи... академік РАН, академік УАН В. М. Перетц. Припинила існування на рубежі 20–30-х років... Відроджена...») і далі коротко – про все, про що вже мовилося вище [6].

Вступаючи в третє десятиліття своєї діяльності, ми («школярі-семінаристи») налаштовані на послідовну й подальшу працю у своїй галузі, але стурбовані ситуацією, яка склалася в українській філологічній науці загалом. Річ у тім, що кожен наукову школу та її видання нині слід перереєструвати за новими вимогами. Зовні ці вимоги нібито націлені на підвищення якості наукової роботи, але чиновники від науки встановили в них такі норми, які згубні не лише для нашого семінару, а й гуманітаристики України загалом. Універсальна реферативна база даних Scopus, що позиціонується видавничою корпорацією Elsevier як найбільша у світі з можливостями відстеження наукової цитованості публікацій, за оголошеною стратегією, має стати і в нас найбільш повним і вичерпним ресурсом для пошуку наукової літератури. Потреба в ній справді необхідна, якби не одне «але». Ця база, попри все, є ще й бізнесовою структурою.

Аби зареєструватись у ній чи опублікувати в уже зареєстрованому виданні своє дослідження, потрібні неабиякі кошти. Принаймні опублікування однієї статті «у них» вартує 200–300 євро. Для українського вченого така сума невідомна в принципі, оскільки, як відомо, наука в бюджеті нашої держави фінансується в сумі 0,4 відсотка від валового доходу її. Як сказав одного разу президент Академії наук України Борис Патон, це рівень африканської Сахари, бо в нормальних країнах ця цифра становить від 5-ти до 6-ти відсотків. Й ось чиновники від науки поставили перед кожною науковою школою та її виданнями таке завдання: очолювати це видання має вчений, який публікується в журналах, що «базовані» в системі Scopus, а до складу редколегії видання певної школи, яке слід ререєструвати, повинні входити як мінімум троє вчених, котрі мають публікації у «скопусних» журналах-збірниках. Переважно – англійською мовою. А освіта ж у нас будувалася, як знаємо, у такий спосіб, що знавці англійської мови про українську літературу знають лише «за чутками», а українські літературознавці англійською можуть лише читати й перекладати «зі словником». Про створення літературознавчого тексту англійською мовою за таких умов, як любив повторювати один із персонажів Павла Загребельного, «шкода говорити».

З-поміж українських літературознавців «вимоги» МОНу витримують лише кілька: один з учених працює в Києво-Могилянській академії, другий у Київському університеті, третій в Інституті літератури імені Тараса Шевченка НАНУ. «Набрати з них» і голову редколегії, і три члени редколегії спромоглася поки що тільки Могилянка, а що робити решті? Наша школа-семинар (у питанні ререєстрації за новими умовами) зависла в повітрі; що й казати про подібні явища в інших університетах?! Літературознавству України, м'яко кажучи, загрожує колапс. Хоч серйозних науковців цієї галузі в нас достатньо. Вони зазнали значної травми 1977 р., відколи всі дисертації треба було писати й захищати імперсько-російським наріччям, а от перед «скопусною англікацією» можуть упасти з усіх чотирьох.

Думаю, що чиновникам МОНу слід на це зважити й на перших порах скасувати ту норму «скопусних вимог» хоча б для формування редакційних колегій наукових видань, а освіту в майбутньому по-

будувати так, аби молоде покоління літераторів-україністів отримувало вищу освіту не за дипломом, а за знаннями. Лише за таких умов, можливо, будуть і вівці ситі, і сіно ціле.

Зауважу, що серед учасників нашого семінару були не тільки відомі члени академії В. Дончик, В. Затонський, Д. Наливайко, Н. Крутікова, Г. Сивокінь (усі з Інституту літератури імені Т. Шевченка НАНУ), доктори філології Г. Александрова, О. Астаф'єв, Н. Бернадська, Л. Грицик, І. Заярна, Н. Зборовська, Г. Мережинська, В. Панченко, А. Ткаченко (Київ), М. Гнатюк, Т. Салига (Львів), Г. Грабович (США), Г. Клочек (Кропивницький), С. Козак, В. Соболев (Польща), В. Нарівська, А. Степанова (Дніпро), О. Ніколенко (Полтава), М. Павлишин (Австралія), І. Поспішил (Чехія), В. Просалова (Донецьк), М. Роман (Словаччина), Є. Черноіваненко, Н. Шляхова Л. Рева-Левшакова (Одеса) та ін., а й молоді кандидати наук, аспіранти, магістранти... За ними майбутнє, і думати (творчо, а не по-чиновницьки) треба насамперед про цю молодь і про шляхи наукового розвитку літературознавства.

Література

1. Адрианова-Перетц В. Владимир Николаевич Перетц / В. Адрианова-Перетц // Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XIII веков / В. Перетц. – М., 1962.
2. Ашнин Ф. «Дело славистов». 30-е годы / Ф. Ашнин, В. Алпатов. – М., 1994.
3. Білецький О. Зібрання праць у п'яти томах / О. І. Білецький. – Т. 2. – К., 1965.
4. Веселовский А. Н. Собрание сочинений / А. Н. Веселовский. – СПб., ПГ; Л. : Отд-ние рус. яз. и словесности АН; Изд-во АН, 1908–1938. – Тт. 1–16.
5. Домонтович В. Болотьяна Лукроза / В. Домонтович // Київські неокласики. – К., 2003.
6. Науково-дослідна частина Київського національного університету імені Тараса Шевченка: наукові школи 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://science.univ.kiev.ua/research/scientific_school/. – Назва з екрану, переглянуто 10.06.2019.
7. Перетц В. Из лекций по методологии истории русской литературы / В. Перетц. – К., 1914.
8. Щербань Т. Організатор Київської філологічної школи / Т. Щербань // Слово і час. – 1995. – № 8.

